

Privat gevinst på fellesressurser

Bernt Arne Bertheussen,
professor i strategi og økonomi,
Handelshøgskolen UiT Norges arktiske universitet

Denne kronikken ble publisert i Dagens Næringsliv 29. September 2022 på side 28.

I sommer ble det kjent at nok et fiskebåtrederi fra en fraflyttingstruet kommune hadde solgt virksomheten sin til en betalingsvillig kjøper for nesten en halv milliard kroner. Rederiet som ble solgt disponerte en gammel fiskebåt, et mannskap på ti og gullforgylte fiskekvoter. Selskapet drev fiske da systemet med fartøyskvoter ble innført for noen tiår siden. Det mottok da kvoter gratis av staten, fordi rederne var aktive fiskere på dette tidspunktet. Noen år senere ble fiskekvoter gjort omsettelige. Da kjøpte rederiet litt mer. I realiteten er det gratiskvotene pluss ekstrakvotene som nå er solgt for et svimlende beløp.

Rederiet har hatt kvoteflaks så det holder. Men det har også hatt fiskelykke. Da rederne nådde pensjonsalderen for noen år siden, gikk de naturlig nok på land. Driften om bord ble overlatt til en innleid skipper, et grep som ikke kan ha skadet fartøyets inntjening vesentlig. Heller motsatt. Med et ganske stabilt årsresultat etter skatt på cirka åtte millioner kroner av en nesten like stabil omsetning på rundt 30 millioner, har rederne hatt til salt i grøten, også som landfaste pensjonister. Nå har de toppet fangsten sin med en utrolig kvotegevinst.

Hvordan er det mulig for et lite rederi å tjene så mye penger på å eie og selge fiskekvoter? En viktig årsak til kjempegevinsten er at kvoteeiere får lov til å høste en verdifull naturressurs gratis. Fisk er attraktiv sjømat som blir laget fiks ferdig av naturen selv. Historisk har fisken alltid vært eid av det norske folket i fellesskap. Dette gjelder fortsatt. Folket har imidlertid overlatt høstingen til profesjonelle fiskere. I motsetning til annen industri, betaler ikke fiskerne for innsatsfaktoren fisk. Dette

blir synliggjort på konto for vareforbruk I rederiregnskapet. Denne posten er ubetydelig i forhold til salget. Det er ikke uvanlig med driftsmarginer på mer enn 30 prosent i rederiene, og dette etter at mannskapet har mottatt en omtrent like stor andel av omsetningen som lott. Lønnsomheten blant fiskere med gratiskvoter er langt høyere enn det som er vanlig i annen norsk industri.

En annen, sentral årsak til overlegen lønnsomhet, er svært gunstige rammevilkår. Fiskebåter er ikke underlagt de generelle betingelsene for næringsvirksomhet i Norge. Myndighetene har etablert sektorspesifikke vilkår som støtter denne næringens relative konkurranseevne. Kampen mellom fiskerne om å fange mest mulig av totalkvoten er eliminert gjennom fartøykvoter. Den historisk sterke, interne rivaliseringen som eksisterte i næringen er dermed borte. Fiskerne har av gode, historiske årsaker også grunnlagt en felles salgsorganisasjon. Denne gir dem stor forhandlingsmakt overfor fiskekjøperne. Fiskerne er også beskyttet mot inntrengere utenfra i form av effektive etableringshindre. I tillegg til lovmessige krav, er det et betydelig finansieringsbehov ved kjøp av fartøy og kvoter for den som vil etablere seg som fiskebåtreder. Til slutt er foredlingsindustriens potensielle trussel om å kjøpe kvoter selv, såkalt vertikal integrasjon, blokkert gjennom lovgivningen. Et annet resultat av dette rammeverket enn svært god lønnsomhet, er at det nesten ikke finner sted nyetableringer blant større fiskefartøy. Denne delen av fiskeri-næringen er blitt en superlønnsom, lukket klubb, der medlemmene hegner om sine privilegier med nebb og klør.

Har da ikke fiskernes egen innsats noe å si for den suverene fortjenesten? Vi mangler indikasjoner på at kapital investert i fiskeflåten blir brukt mer effektivt der, enn kapital anvendt i andre næringer. Tar vi i betraktning overkapasitet og skyhøye kvotepriser, kan vi kanskje si snarere tvert imot. Kilden til merprofitten som blir skapt i denne næringen finner vi ikke I supereffektiv kapitalbruk. Vi har heller ikke grunn til å tro at mannskap om bord i fiskebåter er dyktigere enn arbeidere i landbaserte virksomheter. Det finnes driftige arbeidere i alle næringer. I så fall finner vi heller ikke kilden til merprofitt blant de ansatte. Kilden til merprofitt i fiskeriene finnes ikke internt i bedriftene, men i naturen selv og i hvordan denne blir forvaltet av myndighetene. Fiskerne høster derfor merprofitt i form av grunnrente.

Grunnrente er den ekstra profitten som råvarebasertebedrifter blir tilgodesett med ved at myndighetene har gitt dem en eksklusiv adgang til å høste verdifulle felleseide naturressurser. Likevel krever hverken samfunnet eller myndighetene noen andel av grunnrenten i fiskeriene. Denne blir beslaglagt av kapitaleierne og lottagerne. Størrelsen på grunnrenten kommer tydelig til syne ved kvotesalg. Den blir beslaglagt av kvoteselgerne en gang for alle. Heller ikke for kjøperen blir det lett å høste grunnrente med kjempestore kvotepriser. Han eller hun kan i beste fall forvente normal avkastning av investeringen sin. Kvoteselgere med et sosialt sinnelag investerer kanskje noe av kvoteflaksen sin i lokalsamfunnet som mister varige og lønnsomme private arbeidsplasser for all tid.